

ارزیابی درجه‌ی توسعه‌ی شهرستان‌های استان

خوزستان و نابرابری منطقه‌ای در استان (۱۳۷۸ و ۱۳۸۲)

دکتر عبدالمجید آهنگری*

|| : || :

چکیده:

یکی از آثار توسعه نیافتگی و موانع توسعه، نابرابری‌های منطقه‌ای در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی است. در این مطالعه، درجه‌ی توسعه‌ی شهرستان‌های استان خوزستان و نیز ضریب نابرابری برای سال‌های ۱۳۷۸ (سال پایانی برنامه‌ی دوم) و سال ۱۳۸۲ (سال چهارم اجرای برنامه‌ی سوم) برآورد گردید. طبق نتایج حاصل، در سال ۱۳۷۸، شهرستان‌های رامهرمز، دزفول، مسجد سلیمان، شوشتر، اندیمشک، آبادان، ماهشهر، باغملک و خرمشهر به ترتیب رتبه‌ی اول تا نهم را از نظر توسعه دارا بوده و نیز بالای خط توسعه (متوسط درجه‌ی توسعه‌ی شهرستان‌ها) قرار داشته‌اند و شهرستان‌های امیدیه، اهواز، شوش، ایذه و شادگان با رتبه‌های دهم تا چهاردهم، در زیر خط توسعه قرار گرفته‌اند. در این سال، دو شهرستان بهبهان و دشت آزادگان، به دلیل ناهمگنی با بقیه‌ی شهرستان‌ها، از رده‌بندی خارج شده‌اند. همچنین در سال ۱۳۸۲، شهرستان‌های بهبهان، شوشتر، امیدیه، اهواز، رامهرمز، آبادان، اندیمشک، باغملک و ماهشهر به ترتیب با رتبه‌ی اول تا نهم در بالای خط توسعه قرار گرفته‌اند و شهرستان‌های خرمشهر، مسجد سلیمان، دشت آزادگان، ایذه، شوش، دزفول و شادگان به ترتیب با رتبه‌ی دهم تا شانزدهم، دارای درجه‌ی توسعه‌ی کمتر از متوسط بوده‌اند. همچنین نتایج تحقیق، کاهش نابرابری در استان در فاصله‌ی سال‌های مذکور را نشان می‌دهد.

طبقه‌بندی JEL: O18

واژه‌های کلیدی: خوزستان، درجه‌ی توسعه، ضریب نابرابری، تحلیل عاملی، تاکسونومی

*

(a_m_ahangari@yahoo.com)

۱- مقدمه

یکی از موانع مهم توسعه، وجود پدیده دوگانگی و عدم توازن‌های اقتصادی اجتماعی در کشور یا در سطح منطقه است. برای برنامه ریزی به منظور کاهش نابرابری‌ها، شناخت وضعیت موجود با استفاده از روش‌ها و شاخص‌های مناسب، ضروری است. یکی از اهداف مهم و محوری برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی اجتماعی پس از سال‌های انقلاب، کاهش نابرابری در راستای ایجاد عدالت اقتصادی اجتماعی در مناطق مختلف کشور بوده است. لذا، این مسأله که برنامه‌های مذکور، تا چه اندازه به هدف فوق دست یافته‌اند، قابل بررسی است. استان خوزستان، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین استان‌های کشور، به لحاظ منابع طبیعی، تأسیسات زیربنایی و موقعیت جغرافیایی، محسوب می‌شود و منابع اصلی درآمد ارزی کشور، یعنی نفت و گاز در این منطقه قرار دارد. لذا، با توجه به اهمیت کلیدی آن در توسعه کشور و نیز موقعیت خاص منطقه‌ای، بررسی وضعیت آن در ابعاد مختلف اقتصادی اجتماعی از اهمیت بالایی برخوردار است. در این تحقیق با استفاده از روش‌های تاکسونومی عددی و تحلیل عاملی، شهرستان‌های استان خوزستان از نظر درجه‌ی توسعه، ضریب نابرابری و تغییرات آنها در مقاطع سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲ بررسی و مقایسه می‌شوند. آمار و اطلاعات لازم از سالنامه‌های آماری سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان و مرکز آمار ایران تهیه شده است.

مطالعه‌ی حاضر، درصدد است به سئوالات اصلی زیر پاسخ دهد

۱- درجه‌ی توسعه‌ی شهرستان‌های استان خوزستان در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۷۲ به چه میزان است و از این نظر، موقعیت نسبی شهرستان‌ها، در دوره‌ی مذکور چه تغییری کرده است؟

۲- پراکندگی شهرستان‌ها، به لحاظ توسعه (عدم توازن) در سال‌های مذکور چگونه است و چه تغییری کرده است؟

۲- سنجش توسعه

اندازه گیری سطح توسعه با شاخص‌ها و معیارهای متفاوتی صورت می‌گیرد. از جمله شاخص‌های مهم مورد استفاده در سطح مناطق و کشورها، عبارتند از: درآمد سرانه، شاخص فقر انسانی و شاخص توسعه‌ی انسانی. شاخص درآمد سرانه از رایج‌ترین شاخص‌ها است. درآمد سرانه به عنوان یک شاخص ساده ولی

مهم در زمینه‌ی توسعه‌ی اقتصادی اجتماعی، مورد استفاده‌ی بسیاری از نهادهای بین‌المللی و سازمان ملل بوده و هست.

براساس این معیار، مناطقی که به طور نسبی از درآمد سرانه‌ی بالایی برخوردار باشند، توسعه یافته تلقی می‌شوند (پومفرت،^۱ ۱۳۷۶، ص ۹). البته در چند دهه‌ی گذشته، تردیدهایی در زمینه‌ی استفاده از درآمد سرانه و این که آیا درآمد سرانه به اندازه‌ی کافی سطح توسعه و تفاوت‌ها را در این زمینه نشان می‌دهد مطرح شده است. در پایان دهه‌ی ۱۹۶۰، اگر چه در بعضی از کشورها رشد قابل ملاحظه‌ای وجود داشته است، اما بخش قابل ملاحظه‌ای از جمعیت آنها در فقر بسر برده‌اند. براساس مطالعات دویر،^۲ هر چند که متوسط درآمد سرانه در کشورهای درحال توسعه بین سال‌های ۱۹۶۰-۱۹۷۵، در حدود ۵۰ درصد رشد داشته است، اما منابع اقتصادی به طور بسیار نابرابر توزیع شده است (دویر، به نقل از کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۸۸). شاخص فقر انسانی (*HPI*)^۳ یکی دیگر از شاخص‌های مطرح است. این شاخص مبتنی بر سه شاخص جزئی است (تریل وال، ۱۳۷۸، ص ۷۰) شاخص اول درصد جمعیتی است که انتظار نمی‌رود تا چهل سالگی زنده بمانند. شاخص دوم نرخ بی‌سوادی بزرگسالان و شاخص سوم محرومیت مبتنی بر متوسط سه متغیر درصد جمعیت فاقد آب سالم، درصد جمعیت محروم از خدمات بهداشتی و نیز درصد کودکان کم وزن و زیر پنج سال است. از دیگر شاخص‌های شناخته شده، شاخص توسعه‌ی انسانی (*HDI*)^۴ است. این شاخص کوشش جدیدی برای یکسان‌سازی معیارها در مجادلات سیرز است که توسعه را چیزی بیشتر از محصول ناخالص ملی می‌داند (پومفرت، ۱۳۷۶، ص ۱۴).

در سال‌های اخیر، برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل، در گزارش توسعه‌ی انسانی که آن را سالانه منتشر می‌کند، برای رتبه بندی کشورها، از شاخص مذکور استفاده کرده است (نوربخش، ۱۳۸۲، ص ۴). این شاخص بر سه شاخص جزئی استوار است: امید به زندگی، دستیابی به آموزش و پرورش و ستاده‌های زندگی بر پایه‌ی برابری قدرت خرید درآمد واقعی سرانه است. با وجود محاسنی که شاخص‌های ذکر شده (درآمد سرانه، فقر انسانی و توسعه‌ی انسانی) دارند، کاربرد

² Pumferat

³ Dwyer

³ Human Poverty Index

⁶ Human Development Index

آنها صرفاً می‌تواند جنبه‌های خاصی از توسعه را نشان دهد؛ در حالی که توسعه امری همه جانبه است. به همین دلیل در سال‌های اخیر، شاخص‌های ترکیبی مطرح و مورد استفاده واقع شده است. برای مثال، شاخص ترکیبی توسعه اجتماعی که توسط مؤسسه‌ی تحقیقات برای توسعه‌ی سازمان ملل در سال ۱۹۷۰ تهیه شده است، از ۷۳ شاخص جزئی اقتصادی - اجتماعی با وزن‌های مختلف تشکیل شده است (روزبهان، ۱۳۷۹، ص ۱۳). باتیا^۵ و ری^۶ (۲۰۰۴) با ۲۳ شاخص، جو^۷ و ماریا^۸ (۲۰۰۱) با ۳۳ شاخص و نوربخش (۲۰۰۴) افرادی هستند که در تحقیقات خود از این گونه شاخص‌های ترکیبی استفاده کرده‌اند.^۹

برای انتخاب شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی، جدا از نوع و کاربرد آن، معیارهای متفاوتی مطرح شده است که به طور خلاصه عبارتند از:

۱- شاخص باید بر پایه اطلاعاتی شناخته شده باشد که بتوان آن را برای مقایسه‌ی مناطق گوناگون جغرافیایی یا گروه‌های اجتماعی مختلف مورد استفاده قرار داد. در واقع، از طریق آن شاخص بتوان تصویری مناسب از توزیع درآمد علاوه بر ارقام کل و متوسط ارائه کرد (کهن، ۱۳۷۶، ص ۸۵).

۲- شاخص باید بسادگی قابل درک باشد؛ هر چه درک آن ساده‌تر باشد، احتمال اینکه سیاستمداران بتوانند مردم را از طریق آن گمراه و حقایق را خدشه‌دار کنند، کمتر می‌شود (همان منبع، ص ۸۵).

۳- شاخص‌هایی مانند میزان بارندگی یا به طور کلی شاخص‌هایی که پتانسیل طبیعی را نشان می‌دهد، نباید با شاخص‌هایی مانند میزان مکانیزاسیون که محصول تصمیمات بشری هستند، ادغام شوند (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۱۳۳).

۴- در انتخاب شاخص‌ها، باید دقت کرد تا شاخص‌های توسعه‌ی مثبت و منفی ترکیب نشوند. مثلاً شاخص نسبت تعداد تخت بیمارستانی به جمعیت، یک شاخص مثبت بهداشتی محسوب می‌شود؛ ولی شاخص مرگ و میر کودکان، منفی است. در این گونه موارد، می‌توان از معکوس مرگ و میر استفاده کرد، که افزایش آن در جهت توسعه است (همان منبع، ص ۱۱۴).

⁷ Bhatia

⁸ Rai

⁹ Joa

¹⁰ Marya

¹¹ Kohen

۳- روش تحقیق

مقایسه‌ی شهرستان‌های استان‌ها و به طور کلی مناطق جغرافیایی از نظر ارزش یک یا چند شاخص توسعه، به دو صورت ممکن است: اول، مقایسه‌ی موردی؛ یعنی هر بار از نظر یکی از شاخص‌ها، میزان توسعه‌ی هر منطقه را مشخص نماییم با این کار نمی‌توان به صورت واقعی میزان توسعه و اختلاف آن را در یک منطقه نشان داد. دوم اینکه، با یک مقایسه‌ی عمومی و انتخاب چندین شاخص که نمایانگر آثار توسعه در مناطق باشند، ابتدا کمیتی را برای هر منطقه مشخص کنیم و بعد بر طبق این کمیت به رتبه بندی مناطق پردازیم. روش‌های علمی مختلفی برای این منظور می‌تواند به کار گرفته شود. یکی از روش‌های متداول رتبه بندی مناطق به لحاظ توسعه یافتگی، آنالیز تاکسونومی عددی^{۱۲} است که در سال‌های اخیر مورد توجه و استفاده‌ی برنامه ریزان قرار گرفته است، البته این روش دارای معایبی است. یکی از معایب، مشکل همبستگی بین شاخص‌ها است؛ و دیگری یکسان در نظر گرفتن اهمیت شاخص‌ها است. همبستگی بالا بین شاخص‌ها بدین معنی است که بعضی از شاخص‌ها، اطلاعات اضافی به همراه ندارند و وجودشان اضافی است. اگر متغیرها همبستگی بالایی با یکدیگر داشته باشند و پدیده‌های مربوط به هم را اندازه‌گیری نمایند، در این صورت به روش‌های علمی برای به دست آوردن حداکثر اطلاعات از میان آنها و رهاکردن اطلاعات اضافی نیاز است. برای این منظور، می‌توان از روش تحلیلی عاملی (با استفاده از روش مولفه‌های اصلی) استفاده نمود. این روش قادر است از بین مجموعه‌ای از داده‌ها و شاخص‌ها، فاکتورهایی را استخراج کند که کمترین همبستگی را داشته باشند. در روش تحلیلی عاملی، این مزیت وجود دارد که هیچ محدودیتی در مورد تعداد متغیرها وجود ندارد و تعداد آنها را می‌توان در صورت داشتن آمار و اطلاعات مربوطه، به حد کافی افزایش داد. در این روش ورود متغیرهای جدید ایرادی به عامل و شاخص تلفیقی وارد نمی‌نماید؛ زیرا متغیر جدید بعد دیگری از توسعه را علاوه بر ابعاد مطرح شده در متغیرهای قبلی به مدل می‌افزاید. این امر نتیجه را بهبود در صورتی که اطلاعات متغیر جدید تکراری باشد، در این صورت روش تحلیلی عاملی این گونه اطلاعات اضافی را حذف می‌کند و خللی ایجاد نمی‌شود. همچنین، در

¹² Numerical Taxonomy

این روش مشکل یکسان بودن ضریب اهمیت شاخص‌ها، با استفاده از بارهای عاملی بر طرف می‌گردد.

در این مطالعه، پس از معرفی شاخص‌های توسعه، ابتدا با روش تحلیل عاملی و پالایش اطلاعات به منظور رفع معایب ذکر شده، داده‌های روش تاکسونومی عددی آماده می‌شوند. سپس با کاربرد این روش، اقدام به تعیین درجه‌ی توسعه و رتبه بندی شهرستان‌های استان خوزستان و نیز مشخص کردن ضریب پراکندگی شهرستان‌ها خواهد شد. بعضی از اصطلاحات به کار رفته در این مطالعه، درجه‌ی توسعه، ضریب نابرابری و خط توسعه عبارت هستند از:

درجه‌ی توسعه‌ی خروجی نهایی روش تاکسونومی است و برای نشان دادن میزان توسعه‌ی نسبی در یک منطقه نسبت به دیگر مناطق و نیز پراکندگی مناطق گوناگون به لحاظ توسعه، کاربرد دارد. مقدار آن بین صفر و یک است. هر قدر به یک نزدیک‌تر باشد، توسعه نیافتگی بیشتر است و هر قدر به صفر نزدیک‌تر شود، نشان دهنده‌ی توسعه یافتگی بیشتر است.

ضریب نابرابری یا دوگانگی، نسبت انحراف معیار درجه‌ی توسعه به میانگین آن است. هر چه این ضریب بیشتر باشد بیانگر نابرابری بیشتر است. خط توسعه یا مرز توسعه نیافتگی عبارت است از متوسط درجه‌ی توسعه‌ی مناطق مورد بررسی که این مناطق را به گروه توسعه یافته و توسعه نیافته تقسیم می‌کند.

۴- مطالعات انجام شده

در زمینه‌ی نابرابری‌های منطقه‌ای، مطالعاتی با روش تاکسونومی یا تلفیق دو روش تاکسونومی و ایجاد مولفه‌های اصلی، در داخل، صورت گرفته است از جمله‌ی این مطالعات می‌توان به مطالعه‌ی برزوین (۱۳۷۴)، خضری (۱۳۷۶)، حبیبی، قلی بگو و عرب (۱۳۷۸) و دالوند (۱۳۸۴)، به ترتیب با ۱۰۸، ۶۵، ۱۵۱ و ۹۰ شاخص اشاره کرد. در این مطالعات اقدام به محاسبه‌ی درجه‌ی توسعه و شدت پراکندگی بین شهرستان‌های استان مازندران، کردستان، قزوین و لرستان شده است. شاخص‌های به کار برده شده در این مطالعات مختلف هستند. در بخش آموزش، از نسبت معلم و کلاس به محصل و پوشش تحصیلی در مقاطع مختلف تحصیلی استفاده می‌شود. در بخش بهداشت و درمان: از شاخص تعداد پزشک، دندانپزشک،

تخت بیمارستان در هر ۱۰۰۰۰ نفر، تعداد خانه‌ی بهداشت در هر ۵۰۰۰۰ نفر استفاده می‌شود. در بخش صنعت، نسبت برق مصرفی در بخش صنعت به جمعیت کاربرد دارد. بخش کشاورزی، درصد کشاورزان با سواد مورد توجه است.

در زمینه‌ی مطالعات خارجی، باتیا و ری (۲۰۰۴)، در یک تحقیق با استفاده از ۲۳ شاخص (۱۲ شاخص کشاورزی و ۱۱ شاخص زیربنایی) به کمک روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی، به تعیین سطح توسعه ۳۸۰ بلوک در ۳۲ منطقه‌ی هندوستان، در سال ۲۰۰۱ پرداخته‌اند. بعضی از شاخص‌های به کار برده شده عبارتند از درصد کارگران کشاورزی از کل کارگران، کل مساحت اراضی کشاورزی، درصد اراضی مورد استفاده بیشتر از یک بار در سال، مقدار کود شیمیایی به کار برده شده به ازاء هر هکتار، درصد اراضی آبی، تعداد کل دام‌ها، تعداد دام‌های دورگه، تعداد مراکز بهداشتی دام، تراکم جمعیت در هر کیلومتر مربع، درصد روستاهای دارای برق، طول خطوط راه آهن به ازای هر کیلومتر مربع مساحت، تعداد بیمارستان به ازاء هر صد هزار نفر جمعیت، تعداد تخت بیمارستان به ازاء هر صد هزار نفر جمعیت، تعداد مراکز بهداشتی ابتدائی به ازاء هر صد هزار نفر جمعیت، تعداد مدارس ابتدایی به ازاء هر صد هزار نفر و نرخ باسوادی.

در مطالعه‌ی دیگری، جو و همکاران او (۲۰۰۱)، به منظور طبقه بندی سطوح توسعه‌ی اقتصادی اجتماعی مناطق مختلف کشور پرتقال در سال ۱۹۹۱ و ۱۹۹۵، از طریق روش‌های تحلیلی عاملی و تحلیلی خوشه‌ای، ۳۳ شاخص اقتصادی و اجتماعی را مورد استفاده قرار داده‌اند. بعضی از شاخص‌های مذکور عبارتند از: تراکم جمعیت در هر کیلومتر مربع، درصد جمعیت بالای ۲۴ سال، درصد جمعیت بین ۲۵ تا ۶۴ سال، تعداد خالص مهاجران به ازاء هر هزار نفر، ارزش واردات به ازاء هر نفر، ارزش صادرات به ازاء هر نفر، تعداد رختخواب هتل به ازاء هر هزار نفر جمعیت، تعداد شرکت‌های کوچک، بزرگ و متوسط به ازاء هر هزار نفر، سپرده‌ی بانک به ازاء هر نفر، مخارج شورای شهر به ازاء هر نفر، مصرف برق صنعتی به ازاء هر نفر، فروش سوخت به ازاء هر نفر، تعداد بیمارستان به ازاء هر هزار نفر، تعداد تخت بیمارستان به ازاء هر هزار نفر، تعداد پزشک به ازاء هر هزار نفر، تعداد مرگ و میر قبل از سن یک سالگی به ازاء هر هزار تولد، تعداد مدارس ابتدائی، راهنمایی و متوسطه به ازاء هر کیلومتر مربع، تعداد کتابخانه‌ی عمومی به ازاء هر هزار نفر،

نسبت مخارج شهرداری به کل مخارج، نسبت نیروی کار به کل جمعیت، نرخ بیکاری و شاخص قدرت خرید مصرف کننده.

۵- معرفی شاخص‌ها

در این مطالعه با تکیه بر مباحث نظری و مطالعات انجام شده، شرایط اقتصادی و اجتماعی استان خوزستان، محدودیت‌های آماری و به منظور برآورد درجه‌ی توسعه و ضریب پراکندگی آن در سطح شهرستان‌های استان خوزستان، شاخص‌هایی برای سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۷۸ انتخاب شده‌اند. در انتخاب شاخص‌ها سعی شده است، حتی المقدور، بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی لحاظ شوند.

شاخص‌های سال ۱۳۸۲

برای سال ۱۳۸۲ مجموعاً ۳۶ شاخص به شرح زیر به کار گرفته شده است:

- ۱- تعداد پزشک متخصص به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_1)
- ۲- تعداد پیراپزشک به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_2)
- ۳- تعداد تخت موجود در مؤسسات درمانی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_3)
- ۴- تعداد مراکز بهداشتی درمانی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_4)
- ۵- تعداد آزمایشگاه به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_5)
- ۶- تعداد داروخانه به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_6)
- ۷- تعداد کلینیک تنظیم خانواده به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_7)
- ۸- تعداد کلاس به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز مقطع ابتدایی (X_8)
- ۹- تعداد کارکنان آموزشی، دفتری و اداری به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز مقطع ابتدایی (X_9)
- ۱۰- تعداد کلاس به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموزش مقطع راهنمایی (X_{10})
- ۱۱- تعداد کارکنان آموزشی، دفتری و اداری به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموزش مقطع راهنمایی (X_{11})
- ۱۲- تعداد کلاس به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموزش مقطع متوسطه (X_{12})
- ۱۳- تعداد کارکنان آموزشی، دفتری و اداری به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموزش مقطع متوسطه (X_{13})

- ۱۴- نسبت تعداد کارکنان آموزشی مقطع راهنمایی به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموزش مقطع متوسطه (X_{14})
- ۱۵- نسبت تعداد کارکنان آموزشی مقطع متوسطه به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموزش مقطع متوسطه (X_{15})
- ۱۶- تعداد کتب موجود در کتابخانه عمومی به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت (X_{16})
- ۱۷- تعداد مراجعه به کتابخانه عمومی به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت (X_{17})
- ۱۸- تعداد کتاب‌های موجود در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت (X_{18})
- ۱۹- تعداد مراجعه به کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (X_{19})
- ۲۰- تعداد پمپ بنزین در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع (X_{20})
- ۲۱- تعداد واحدهای بانکی در هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (X_{21})
- ۲۲- تعداد ایستگاه‌های آتش نشانی در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع (X_{22})
- ۲۳- خودروی حمل زباله به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_{23})
- ۲۴- وسایط نقلیه‌ی عمومی به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (X_{24})
- ۲۵- واحدهای پستی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (X_{25})
- ۲۶- تعداد تلفن همراه به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت (X_{26})
- ۲۷- تعداد مراسلات پستی داخلی وارد شده به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (X_{27})
- ۲۸- درصد اراضی کشاورزی آبی نسبت به مساحت کل اراضی کشاورزی (X_{28})
- ۲۹- میزان اراضی کشاورزی واحدهای بهره‌برداری با زمین (هکتار) در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع از مساحت شهرستان (X_{29})
- ۳۰- تولید شیر (گوسفند، گاو، بز، گاو میش و شتر) به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (X_{30})
- ۳۱- تعداد واحدهای بهره بردار با مدرک فوق دیپلم و بالاتر در هر ۱۰۰۰ واحد بهره برداری کشاورزی (X_{31})
- ۳۲- نسبت وزن لاشه‌ی قابل مصرف انواع دام ذبح شده (کیلوگرم) در کشتارگاه‌های رسمی به جمعیت شهرستان (X_{32})
- ۳۳- درصد واحدهای بهره بردار با سواد در بخش کشاورزی (X_{33})
- ۳۴- درصد بهره برداری‌های استفاده کننده از تراکتور (X_{34})
- ۳۵- نسبت برق مصرفی صنعتی به جمعیت شهرستان به مگاوات ساعت (X_{35})

۳۶- معکوس نرخ مرگ و میر، به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ($X_{۳۶}$)

۳۷- طول راه اصلی به ازاء هر ۱۰۰ کیلومتر مربع ($X_{۳۷}$)

شاخص‌های سال ۱۳۷۸: با توجه به محدودیت‌های موجود، برای سال ۱۳۷۸

تعداد ۱۶ شاخص، به شرح زیر انتخاب گردید:

۱- تعداد پزشک متخصص به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Z_1)

۲- تعداد تخت موجود در مؤسسات درمانی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Z_2)

۳- تعداد کلینیک خانواده به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Z_3)

۴- تعداد آزمایشگاه به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Z_4)

۵- تعداد کلاس به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز ابتدایی (Z_5)

۶- تعداد کارکنان آموزشی به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز ابتدایی (Z_6)

۷- تعداد کلاس به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز راهنمایی (Z_7)

۸- تعداد کارکنان آموزشی به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز راهنمایی (Z_8)

۹- تعداد کلاس به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز مقطع متوسطه (Z_9)

۱۰- تعداد کارکنان آموزشی به ازاء هر ۱۰۰ نفر دانش آموز مقطع متوسطه (Z_{10})

۱۱- تعداد کتاب در کتابخانه‌های عمومی به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت (Z_{11})

۱۲- تعداد مراجعین به کتابخانه‌های عمومی به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت در هر

سال (Z_{12})

۱۳- تعداد واحدهای بانکی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Z_{13})

۱۴- تعداد تاکسی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Z_{14})

۱۵- نسبت برق مصرفی صنعتی (مگاوات ساعت) به جمعیت (Z_{15})

۱۶- معکوس نسبت فوت شدگان کل به جمعیت (در سال) یا معکوس نرخ مرگ و

میر به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (Z_{16})

۶- تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این قسمت، با استفاده از شاخص‌های معرفی شده برای سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۷۸ و به کمک روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی، درجه‌ی توسعه و ضریب نابرابری شهرستان‌های استان خوزستان برآورد می‌گردد. این برآورد نشان خواهد داد که نابرابری بین شهرستان‌های استان در فاصله‌ی سال‌های مذکور

افزایش یافته است یا نه؟ همچنین، شهرستان‌ها بر اساس درجه‌ی توسعه رتبه بندی می‌شوند.

۶-۱- نتایج سال ۱۳۷۸

در اولین مرحله، شاخص‌های سال ۷۳ که تعداد ۱۶ مورد است، در روش تحلیل عاملی به کار گرفته شده‌اند. جدول زیر عوامل استخراج شده از اجرای روش مذکور را نشان می‌دهد.

جدول ۱: عوامل استخراج شده از روش تحلیل عاملی در سال ۱۳۷۸

شماره‌ی فاکتور	مقادیر ویژه	درصد واریانس فاکتور K ام	درصد واریانس تراکی فاکتور K ام
۱	۵/۴۲۲	۳۱/۴۶۷	۳۱/۴۶۷
۲	۴/۶۲۷	۲۷/۵۴۲	۵۹/۰۰۹
۳	۲/۳۵۶	۱۸/۵۱۸	۷۷/۵۲۷

مأخذ: محاسبات تحقیق

لازم به ذکر است که روش استخراج فاکتورها، روش مؤلفه‌های اصلی بود و به منظور حفظ استقلال فاکتورها از دوران وریماکس استفاده شده است. همان‌طور که در جدول (۱) ملاحظه می‌شود، تعداد سه عامل دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک هستند. از این رو، براساس معیار کیسر، به عنوان بهترین ترکیبات خطی شاخص‌های اولیه معرفی شده و نمرات عاملی براساس این عوامل به تفکیک شهرستان‌ها محاسبه می‌گردد. با توجه به معیار درصد واریانس، مطابق جدول، تحلیل عاملی از قدرت مطلوبی برخوردار است و درصد بالایی از واریانس داده‌های اولیه را توضیح می‌دهد. نمرات عاملی سه عامل به تفکیک شهرستان‌ها به عنوان داده‌های ورودی در روش تاکسونومی عددی در نظر گرفته می‌شود. با اجرای روش تاکسونومی، ماتریس فواصل مرکب، بیانگر ناهمگن بودن شهرستان‌های دشت آزادگان و بهبهان می‌باشد. از این رو، پس از حذف شهرستان‌های مذکور و تحلیل مجدد با روش تاکسونومی، درجه‌ی توسعه شهرستان‌های استان خوزستان در سال ۱۳۷۸، برآورد شده و در جدول (۲) آمده است. یادآوری می‌شود که درجه‌ی توسعه بین صفر و یک است. اگر چه در موارد استثنائی ممکن است از یک بزرگتر شود. درجه‌ی توسعه هر قدر به صفر نزدیک‌تر شود، بیانگر توسعه یافتگی بیشتر شهرستان مربوط است.

جدول ۲: سطح توسعه و رتبه‌ی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان در سال ۱۳۷۸

رتبه‌ی توسعه یافتگی	درجه‌ی توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	۰/۴۶۵۸۲	رامهرمز	توسعه یافته
۲	۰/۵۰۲۸۰	دزفول	
۳	۰/۵۴۶۷۲	مسجد سلیمان	
۴	۰/۵۸۰۶۵	شوشتر	
۵	۰/۶۲۰۷۱	اندیمشک	
۶	۰/۶۲۸۰۸	آبادان	
۷	۰/۶۲۸۴۸	ماهشهر	
۸	۰/۶۷۲۳۹	باغملک	
۹	۰/۶۸۱۷۴	خرمشهر	
۱۰	۰/۷۴۷۶۶	امیدیه	
۱۱	۰/۷۵۹۴۱	اهواز	
۱۲	۰/۸۶۸۹۸	شوش	
۱۳	۰/۹۱۴۹۱	ایذه	
۱۴	۱/۰۳۰۴۶	شادگان	
۰/۶۹۰۶۲			مرز توسعه نیافتگی (خط توسعه)
۰/۲۲۳۰۰			ضریب نابرابری

مأخذ: محاسبات تحقیق

با توجه به جدول (۲)، شهرستان‌های امیدیه، اهواز، شوش، ایذه و شادگان در سال ۱۳۷۸ به طور نسبی توسعه نیافته بوده‌اند. در این سال رامهرمز و شادگان به ترتیب توسعه یافته‌ترین و توسعه نیافته‌ترین شهرستان بوده‌اند. ضریب نابرابری بین شهرستان‌های استان خوزستان در سال ۱۳۷۸ برابر با ۰/۲۲۳۰۰ بوده است. البته، ممکن است که این شبهه به وجود آید که چگونه شهرستانی مانند اهواز که مرکز استان است، به لحاظ درجه‌ی توسعه، جزء شهرستان‌های به طور نسبی توسعه نیافته و در رده‌ی دهم قرار گرفته است؛ اما شهرستانی مانند رامهرمز توسعه یافته است و در رده‌ی اول قرار دارد. آمار مورد استفاده از منابع رسمی و به خصوص آمار نامه‌های سالانه سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خوزستان تهیه شده است، نمی‌توان که نتیجه را به دلیل عدم صحت آمار و اطلاعات به کار رفته دانست. با مقایسه‌ی اندازه‌ی شاخص‌های شهرستان اهواز با رامهرمز مشخص می‌شود که از بین ۱۶ شاخص در سال ۱۳۷۸، رامهرمز در ۹ شاخص، دارای وضعیت بهتری نسبت به اهواز است و در یک شاخص نیز دو شهرستان یکسان هستند. در واقع اهواز فقط در ۶ شاخص وضعیت بهتری دارد، از این رو، توسعه یافتگی بیشتر رامهرمز نسبت به اهواز، چندان دور از انتظار نیست. مقایسه‌ی

شاخص‌های دو شهرستان شادگان و رامهرمز، یعنی توسعه نیافته‌ترین و توسعه یافته‌ترین شهرستان در سال ۱۳۷۸، نیز حاکی از این است که رامهرمز در ۱۳ شاخص از ۱۶ شاخص مورد استفاده در تحلیل، نسبت به شادگان وضعیت بهتری دارد و در یک شاخص نیز یکسان هستند. در واقع شادگان فقط در دو شاخص از ۱۶ شاخص، برتری دارد. البته، باید اذعان داشت که نتایج صرفاً با تکیه بر ۱۶ شاخص به کار رفته حاصل شده است و در صورت عدم وجود مشکلات و محدودیت‌های آماری و امکان انتخاب شاخص‌های دیگری مانند درآمد یا هزینه‌ی خانوارها، نرخ با سوادى زنان و ... شاید نتیجه‌ی دیگری حاصل می‌شد.

۶-۲- نتایج سال ۱۳۸۲

داده‌های سال ۱۳۸۲، شامل ۳۷ شاخص است که به تفکیک ۱۶ شهرستان در روش تحلیل عاملی به کار گرفته شده‌اند. جدول (۳)، عوامل استخراج شده از روش مذکور را نشان می‌دهد.

جدول ۳: عوامل استخراج شده از روش تحلیل عاملی در سال ۱۳۸۲

شماره عامل	مقادیر ویژه	درصد واریانس عامل K ام	درصد واریانس تراکمی فاکتور K ام
۱	۹/۷۷۲	۲۲/۴۸۵	۲۲/۴۸۵
۲	۹/۲۹۷	۲۱/۲۶۰	۴۳/۷۴۶
۳	۳/۸۳۶	۹/۲۵۹	۵۳/۰۰۵
۴	۳/۴۲۰	۸/۵۲۵	۶۱/۵۳۰
۵	۲/۲۵۷	۸/۳۷۸	۶۹/۹۰۸
۶	۱/۹۱۸	۷/۱۴۶	۷۷/۰۵۳
۷	۱/۴۶۸	۷/۱۱۱	۸۴/۱۶۵
۸	۱/۱۷۸	۵/۴۱۶	۸۹/۵۸۱

مأخذ: محاسبات تحقیق

روش استخراج عوامل، روش مؤلفه‌های اصلی است و به منظور حفظ استقلال فاکتورها از دوران و ریماکس استفاده شده است. مطابق جدول (۳) تعداد هشت عامل دارای مقادیر ویژه‌ی بزرگتر از ۱ بوده‌اند. از این رو، براساس معیار کیسر، به عنوان بهترین ترکیبات خطی شاخص‌های اولیه معرفی شده و نمرات عاملی براساس این فاکتورها، به تفکیک شهرستان محاسبه می‌گردد. مطابق جدول

(۳) تحلیل عاملی از قدرت بالایی برخوردار است و درصد قابل توجهی از واریانس داده‌های اولیه را توضیح می‌دهد.

نمرات عاملی محاسبه شده به تفکیک شهرستان‌ها به عنوان داده‌های ورودی در روش تاکسونومی عددی در نظر گرفته می‌شوند. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش تاکسونومی، کلیه‌ی شهرستان‌های استان را همگن نشان می‌دهد. درجه‌ی توسعه‌ی شهرستان‌ها در سال ۱۳۸۲ به ترتیب جدول (۴) است.

جدول ۴: سطح توسعه و رتبه‌ی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان در سال ۱۳۸۲

رتبه توسعه یافتگی	درجه‌ی توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	۰/۶۶۵۶۳	بهبهان	توسعه یافته
۲	۰/۶۷۱۵۰	شوشتر	
۳	۰/۷۲۱۵۵	امیدیه	
۴	۰/۷۲۸۰۱	اهواز	
۵	۰/۷۵۰۸۱	رامهرمز	
۶	۰/۸۰۷۷۹	آبادان	
۷	۰/۸۱۴۴۶	اندیمشک	
۸	۰/۸۱۴۵۸	باغملک	
۹	۰/۸۱۵۶۳	ماهشهر	
۱۰	۰/۸۲۹۶۴	خرمشهر	
۱۱	۰/۸۴۶۷۵	مسجد سلیمان	
۱۲	۰/۸۴۸۱۸	دشت آزادگان	
۱۳	۰/۸۷۷۳۳	ایذه	
۱۴	۰/۸۸۲۳۸	شوش	
۱۵	۰/۹۷۴۹۲	دزفول	
۱۶	۱/۰۰۴۵۹	شادگان	
	۰/۸۱۵۸۵		مرز توسعه نیافتگی (خط توسعه)
	۰/۱۱۲۸۰		ضریب نابرابری

ماخذ: محاسبات تحقیق

طبق جدول فوق، شهرستان‌های بهبهان و شادگان در سال ۱۳۸۲، به ترتیب توسعه یافته‌ترین و توسعه نیافته‌ترین شهرستان محسوب می‌شوند. ضریب نابرابری در این سال نیز برابر با ۰/۱۱۲۸۰ است که نشان می‌دهد پراکندگی شهرستان‌ها به لحاظ درجه‌ی توسعه، نسبت به سال ۱۳۷۸، کاهش یافته است. مقایسه‌ی جداول (۲) و (۴) نشان می‌دهد که شهرستان شادگان در هر دو سال توسعه نیافته‌ترین شهرستان بوده است. ایذه و شوش موقعیت خود را در سال ۱۳۸۲، در گروه شهرستان‌های توسعه نیافته حفظ کرده‌اند. اما شهرستان‌های اهواز و امیدیه به طور

نسبی وضعیت بهتری یافته‌اند و در گروه توسعه یافته‌ها جای گرفته‌اند. در مقابل، مسجد سلیمان، دزفول و خرمشهر از گروه شهرستان‌های توسعه یافته به توسعه نیافته تغییر موقعیت داده‌اند. در رابطه با تغییر موقعیت شهرستان‌های بهبهان و شادگان در سال ۱۳۸۲ نسبت به سال ۱۳۷۸، به دلیل ناهمگنی در سال ۱۳۷۸، نمی‌توان اظهار نظر کرد. جدول (۴)، نشان می‌دهد که مرکز استان، اهواز، به لحاظ توسعه در رتبه‌ی چهارم و پس از سه شهرستان بهبهان، شوشتر و امیدیه قرار دارد. البته مجدداً، یادآوری می‌گردد که نتایج مذکور برای سال ۱۳۸۲، صرفاً با تکیه بر ۳۷ شاخص به دست آمده است و اگر امکان به کارگیری آمارهای بیشتری مانند درآمد یا هزینه‌ی خانوارها، نرخ اشتغال و نرخ باسوادی زنان فراهم می‌گردید، احتمالاً نتایج تحت تأثیر قرار می‌گرفت. مقایسه‌ی اندازه‌ی شاخص‌ها در سال ۱۳۸۲، نشان می‌دهد که از بین ۳۷ شاخص توسعه، بهبهان و شوشتر در ۲۴ شاخص و امیدیه در ۲۰ شاخص بر اهواز برتری دارند. در سال مذکور بهبهان به عنوان توسعه یافته‌ترین شهرستان، در ۳۴ شاخص از ۳۷ شاخص، وضعیت بهتری نسبت به شادگان که توسعه نیافته‌ترین شهرستان است، داشت.

۷- خلاصه، نتیجه گیری و پیشنهادها

در این مطالعه، به منظور بررسی وضعیت شهرستان‌های استان خوزستان به لحاظ توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی و رتبه بندی آنها در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲ و نیز مشخص کردن ضریب پراکندگی توسعه و تغییر آن در فاصله‌ی سال‌های مذکور، از روش تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی استفاده گردید. با توجه به وضعیت آماری و محدودیت‌های موجود، ۱۶ شاخص اقتصادی و اجتماعی در سال ۱۳۷۸ و ۳۷ شاخص در سال ۱۳۸۲، به کار برده شد. در ابتدا با روش تحلیل عاملی، اقدام به شناسایی عامل‌های دارای شرایط لازم در سال ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲ گردید، برای سال ۱۳۷۸، تعداد سه عامل و برای ۱۳۸۵، تعداد ۸ عامل مشخص شد. نمرات عاملی در سال‌های مذکور، به عنوان داده در روش تاکسونومی عددی به کار گرفته شد و بر این اساس، درجه‌ی توسعه شهرستان‌های استان و ضریب نابرابری بین آنها در هر دو سال برآورد گردید. البته، شهرستان‌های بهبهان و دشت آزادگان به دلیل ناهمگنی در سال ۱۳۷۸، در رتبه بندی لحاظ نگردیدند؛ اما در سال ۱۳۸۲، تمامی ۱۶ شهرستان همگن تشخیص داده شده و در رتبه بندی لحاظ

شده‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که در سال ۱۳۷۸ از بین شهرستان‌های استان، بدون در نظر گرفتن شهرستان‌های بهبهان و دشت آزادگان، رامهرمز توسعه یافته‌ترین و شادگان توسعه نیافته‌ترین بوده‌اند و نیز در سال ۱۳۸۲، بهبهان و شادگان به ترتیب توسعه یافته‌ترین و توسعه نیافته‌ترین شهرستان بوده‌اند. در فاصله‌ی ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲، با توجه به شاخص‌های به کار گرفته شده، نابرابری توسعه در بین شهرستان‌های استان کاهش و ضریب آن از ۰/۲۲۳۰۰ به ۰/۱۱۲۸۰ تنزل یافته است.

در سال ۱۳۸۲، شهرستان‌های مسجد سلیمان، دشت آزادگان، ایذه، شوش، دزفول و شادگان از سطح متوسط درجه‌ی توسعه پایین‌تر هستند. همچنین، در سال ۱۳۸۲ شهرستان‌های اهواز و امیدیه از موقعیت بهتری و مسجد سلیمان، دزفول و خرمشهر از موقعیت بدتری در بین شهرستان‌های استان برخوردار شده‌اند. شهرستان شادگان در هر دو سال، در بدترین موقعیت قرار دارد. با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱- از آنجا که کاهش ضریب نابرابری در فاصله‌ی ۸۲ - ۱۳۷۸، بیانگر جهت گیری مثبت تخصیص منابع و بودجه در سطح شهرستان‌های استان در زمینه‌ی کاهش نابرابری است، می‌توان با شناسایی نقاط قوت سیاست‌ها در دوره‌ی مذکور، بر آنها تأکید و در جهت تقویت آنها اقدام نمود.

۲- در تدوین سیاست‌های تخصیص منابع توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و سایر مراکز اجرائی، به شهرستان‌های خرمشهر، مسجد سلیمان، دشت آزادگان، ایذه، شوش، دزفول و شادگان که در سال ۱۳۸۲ از سطح متوسط توسعه در بین شهرستان‌های استان، پایین‌تر هستند، باید توجه خاص داشت. شادگان در هر دو سال توسعه نیافته‌ترین شهرستان بوده است. موقعیت خرمشهر، دزفول و مسجد سلیمان در فاصله‌ی سال‌های مورد بررسی در سطح استان بدتر شده است. با تکیه بر امکانات موجود در این شهرستان‌ها باید برنامه ریزی مطلوبی صورت داد.

۳- برای شناسایی دقیق‌تر عوامل ناهمگنی توسعه در بین شهرستان‌های استان، پیشنهاد می‌شود، تحقیق مشابهی صرفاً در سطح بخش‌های اقتصادی و اندازه گیری درجه‌ی توسعه و ضریب نابرابری بین بخش‌ها (صنعت، کشاورزی و ...) انجام شود تا با استفاده از روش‌های مناسب، مانند روش ارتقاء، نسبت به شناسایی

شاخص‌هایی که تقویت آنها در شهرستان‌های زیر خط توسعه‌ی هر بخش، موجب کاهش ضریب نابرابری و ایجاد توازن بیشتر در سطح استان می‌شود، اقدام نمود.

۴- از آنجا که محدودیت‌های آماری بخصوص در سطح شهرستان‌ها مانع تحقیق است، لازم است که مسئولان امر، برای رفع یا کاهش این محدودیت بخصوص در سطح شهرستان‌ها برنامه ریزی کنند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع:

- آسایش، حسین، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی روستایی، تهران، دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۷۹.
- اردشیری، مهیار، نقش شهرک‌های جدید در توازن منطقه‌ای، شیراز، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۰.
- ازکیا، مصطفی، جامعه‌شناسی توسعه، تهران، انتشارات کلمه، ۱۳۷۷.
- اسلامی، سیف‌الله، تعیین درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی کشور، تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۲.
- بختیاری، صادق، تحلیلی مقایسه‌ای از توسعه صنعتی استان‌های کشور، انتشارات مؤسسه پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۶.
- برزویان، صمد، تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان مازندران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۴.
- بهشتی گرمی، محمد باقر و سعیدان، محمود، معرفی تاکسونومی عددی به زبان ساده، تبریز، سازمان برنامه و بودجه استان، آذربایجان شرقی، ۱۳۶۲.
- بیدآباد، بیژن، آنالیز مؤلفه‌های اصلی، تهران، دفتر برنامه ریزی منطقه‌ای، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۲.
- پومفرت، ریچارد، راهنمای گوناگون توسعه اقتصادی، ترجمه احمد مجتهد، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۶.
- تودارو، مایکل، توسعه اقتصادی در جهان سوم، جلد اول و دوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۸.
- تیرل‌وال، ا. پ، رشد و توسعه، ترجمه منوچهر فرهنگ و فرشید مجاور حسینی، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸.
- حبیبی، علی، قلی‌بگلو، محمدرضا و عرب، ولی‌الله، تعیین درجه توسعه یافتگی و کاربرد الگوی کاهش تفاوت‌های منطقه‌ای شهرستان‌های استان قزوین، قزوین، سازمان برنامه و بودجه استان قزوین، ۱۳۷۸.
- خضری، محمد، ارزیابی و تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان کردستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۶.
- دو اس، دی. ای، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایبی، تهران، نشر نی، ۱۳۷۶.
- راندنیلی، دنیس، ویژگی‌های جمعیتی شهرهای متوسط، ترجمه مجید محمدی خبازان، تهران، سازمان برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۶۸.
- روزبهان، محمود، توسعه اقتصادی، تهران، انتشارات تابان، ۱۳۷۹.

- رهنما، محمد رحیم، سطح بندی نظام شهری و توسعه منطقه‌ای استان خراسان، فصلنامه تحقیقات جغرافیائی، سال نهم، شماره اول، بهار ۱۳۷۲، صص ۴۵-۶۱.
- سایه میری، علی، تعیین درجه توسعه نیافتگی شهرستان‌های استان ایلام طی سال‌های ۱۳۵۵، ۶۵، ۱۳۷۰، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۴.
- سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه، روش‌های تحقیق، تهران، انتشارات آگاه، چاپ نهم، ۱۳۶۸.
- شهادی، هرمز، کاربرد شاخص‌های اجتماعی اقتصادی در برنامه ریزی توسعه، تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۷.
- قره باغیان، مرتضی، اقتصاد توسعه، تهران، نشر نی، ۱۳۷۲.
- کلانتری، خلیل، برنامه ریزی و توسعه منطقه‌ای، تهران، انتشارات خوشبین، ۱۳۸۰.
- کهن، گوئل، شاخص شناسی در توسعه پایدار، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۶.
- مخبر، عباس، توسعه منطقه‌ای روش‌های نو، تهران، انتشارات برنامه و بودجه، ۱۳۶۷.
- مشرقی، مهدی، کوششی برای سنجش توسعه استانهای کشور، ارومیه، سازمان برنامه و بودجه آذربایجان غربی، تابستان ۱۳۷۵.
- مؤمنی، مهدی، اصول و روش‌های برنامه ریزی ناحیه‌ای، تهران، انتشارات گویا، ۱۳۷۷.
- میسرا، آرپی، برنامه ریزی توسعه منطقه‌ای در جستجوی معنی و مفهوم، مجله برنامه و توسعه، شماره دهم، ۱۳۶۶، صص ۴۵-۶۱.
- نراقی، یوسف، توسعه و کشورهای توسعه نیافته، تهران، انتشارات شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۵.
- نوربخش، فرهاد، توسعه انسانی و تفاوت‌های منطقه‌ای در ایران، مجله پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، معاونت اقتصادی وزارت اقتصاد و دارایی، شماره ۲۸، زمستان ۱۳۸۲، صص ۴۵-۶۱.
- یونسکو، کاربرد شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی در برنامه ریزی توسعه، ترجمه هرمز شهادی، سازمان برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۶۷.

Bhatia, Y.K. and Rai. S.C., Evaluation of Socio Economics Development in Small Areas, Sponsered by Planning Commission Government of India, New delhi, 2004.

Boeke. J.H., Economics and Economic Policy of Dual Socties, New York, 1953.

-
- Desai, M., Income and Alternative Measures of Wellbeing in D.G. Westendorff and D. Ghai, Monitoring Social Progress in the 1990s, United Nation Research, Institute for Social Development, 1993.
- Joa, O.S. and Maria, M.L., A Multivariate Methodology to Uncover Regional Disparities, Department to de Matematical. Faculdade de Cienciase Tecnologia U. N. L, Lisbon, Portugal, 2001.
- Myrdal, G., "Against the Stream," Critical Essays on Economics, the Macmillan Press LTD London, 1915.
- Noorbakhsh, Farhad., "Human Development and Regional Desparities in India", Center for Development Studies, Depatrnent of Economic, University of Glasgow, 2005.
- West, E.G., "Regional Planings: Fact and Fallacy," Lioyds Bank Review, 1960.

The Evaluation of the Degree of Urban Development in Different Cities of Khuzestan province and its Regional Inequality (1999-2003)

Abdolmajid Ahangari (Ph.D.) *

Abstract:

Regional inequalities on social and economic grounds are the consequences of economic retardation and development obstacles. In this study, the degree of urban development of different cities of Khuzestan and the inequality coefficient for the years 1999 (the last year of the second plan) and 2003 (the fourth year of the execution of the third plan) have been estimated. According to the results, in the year 1999, Ramhormoz, Dezful, Masjid Soleiman, Shushtar, Andimeshk, Abadan, Mahshahr, Baghmalek, and Khorramshahr respectively received the first to the ninth rank in terms of urban development being above the development line (the average urban development) while Omidieh, Ahvaz, Shush, Izeh and Shadegan having respectively the tenth to the fourteenth rank were below this line. In the same year, Behbahan and Dashte Azadegan were omitted from the ranking due to their heterogeneity with the other cities. Besides, in the year 2003, Behbahan, Shushtar, Omidieh, Ahvaz, Ramhormoz, Abadan, Andimeshk, Baghmalek and Mahshahr were respectively ranked first to ninth being above the development line while Khorramshahr, Masjid Soleiman, Dashte Azadegan, Izeh, Shush, Dezful and Shadegan received respectively the tenth to the sixteenth ranks having a degree of development below the average. The results also suggest a decrease of inequality in the province during these years.

JEL classification: *O18*

Keywords: Khuzestan, Development Degree, Inequality Coefficient, Factor Analysis, Taxonomy

* Assistant professor of economics, Shahid Chamran University of Ahvaz